

Sa nayon ng Tatlong Niyog ay waláng hindi nakakakilala kay Didang. Siyá ang tala ng nayon, siyá ang malimit mamatnubay sa mga pagdiriwang at kaysayahan, siyá ang lagi na lamang nangunguna sa pangkát ng mga dalagang tumatanggap sa mga panauhing pinuno buhat sa kabayanan na dumádalaw roon paminsan-minsan.

Nakapagbibigáy-puri sa nayon ng Tatlong Niyog ang kagandahan ni Didang. Kung may pagsasayá sa kabayanan ay malimit na siyá ang pinagsásadya upang dumalo lamang at nang mabigyan ng buhay ang pagdiriwang. Sa mga pagtitipon, ang kaniyang pagdalo ay sapát nang sanhi upang magkagulo ang mga binata, maging sa nayon o sa bayan.

Bagamá't marami ang nagnanasang makamtán ang kaniyang puso, ay nakapagtataká kung bakit waláng makapaglakás-loob na magpahayag ng pag-ibig kay Didang. Hindi sa mapagmalaki si Didang, sapagká't ang totoo ay nápakatamis ng kaniyang ugali; magiliw makiharap at makipagusap sa bala na. Kung gaano kagandá ng kaniyang anyo ay gayon din ang kaniyang kalooban.

Nguni't nagkakáisis ang palagáy na ang lalaking nárarapat umangkin sa puso ni Didang ay isáng lalaking may maraming katangian, isáng nakapag-aral at mariwasa, isáng makapagdudulot sa kaniyá ng kaligayahang maáari niyáng naisin. At ang bawát binata sa nayon ay nakatatalos ng sari-sariling kakulangán: sa palagáy nilá ay alangán siláng lahát kay Didang, at sa gayo'y manánatili na lamang na humahanga silá nang palihim, buhat sa malayo.

Ang ganitong kalagayan ay matátagalán sana bago mag-ibá kung hindi dumating si Kanor—ang kaisá-isáng anak ng tininti sa nayon na si Kabisang Tano. Si Kanor ay nag-aaral sa Maynila, nguni't nang sumikláb ang digmaan ay napilitang huminto at umuwi sa sariilng nayon na malayo sa kabihasnán at hindi abot ng labanán.

Ni hindi nákilala ni Kanor ang itinuturing na pinakamagandang dalaga sa nayon ng Tatlong Niyog. Paano'y musmos pa siyá ay pinapuntá na ni Kabisang Tano si Kanor sa Maynila sa isá niyáng amain at doon pinapag-aral. Maáaring noong malilit pa silá ay nákilala ni Kanor si Didang, nguni't ito'y hindi na niyá natatandaan at wala namán

siyáng pagnanais na tandaan pa—kung hindi niyá nákatagpo si Didang sa isáng pagdiriwang sa kaarawán ng patron ng kaniláng nayon.

At si Kanor na maluwát nang nahirati ang mga matá sa nagtimpalakang dilág sa siyudad, ay waring nabigla at nagulumihan, napuno ng pagtataká, nang mákita niyá si Didang sa kapilya sa unang pagsimbá niyá roon.

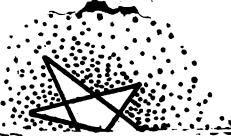
Kaniyang sinundán ng tingin si Didang, nguni't hindi siyá nagpahalatang siya'y naakit sa kaniyang tagláy na kagandahan, bagamá't siyáng totoo. Karaniwang-karaniwan ang pagkakápusod ng buhok, waláng kulay na artipisyal ang mga pisngi, hindi ahít ang kilay, ang bistidong suot

wala ang kabiyák ng puso. Hindi. Kailangang si Kanor ay matipag-isáng dibdib sa isáng dalagang tagá-Tatlong Niyog—at ang dalagang iyan ay dapat na maging si Didang. Ito ang náisip ni Kabisang Tano simula pa nang bumalik si Kanor sa kaniláng nayon.

Nagbigáy ng handaan si Kabisang Tano sa kaniyang mariwasáng táhanan. At sa pagkakátaong ito ay dumalo si Didang—bagamá't ayaw niyá, sa dahiláng baká isipin ng kaniyang mga katulaga na nanánabik siyáng mákakilala ng anak ni Kabisang Ta-

nor at si Didang—nang ang una'y dumalaw sapagka't hindi makatiis sa pangungulila at pagkaba-got sa sariling táhanan, sa dampa ng dalaga.

Nang umagang yaon ay naglabá si Didang at di niyá akalaling dárating sa ganoong sandali si Kanor. Patakbo siyáng nagtungo sa kaniláng silid. Sinalubong si Kanor ng amá ni Didang at siya'y pinatuloy. Nagkumustahan ang dalawang lalaki. Náwika ni Kanor na nápakatahimik nga palá dito sa nayon, hindi katulad sa Maynila na nápakagulo. Baká namán kayo'y mainip dito, ang paalala namán ng amá ni Didang. Hindi po namán marahil, ang tugon ni Kanor. Palagáy ko po ay mawiwili ako dito, ang dag-

Ang Tala

ay maluwág na maluwág sa katawán—iyán ang unang pagká-kita ni Kanor kay Didang. Nguni't anong gandá, ang hanga kapagdaka ni Kanor. Sa buong itinagál ng misa ay hindi máwaglit sa kaniyang alaala ang larawan ni Didang, nguni't hindi siyá nagpahalata kay Kabisang Tano, na kasama niyá sa pagsimbá, na naliligalig ang kaniyang kalooban, na siya'y natigatig sa kagandahan ni Didang—sapagká't hindi ba siyá galing sa lunsod na nápakarami ng mga dalagang higit na magandá, mayaman at nag-aral kaysa kay Didang?

Datapwa, kung hinahangád man niyáng umiwas na mákilala si Didang ay hindi palá namán nababatid ni Kanor ang iniisip ng kaniyang amá. May matanda nang paniniwala si Kabisang Tano na ang nárarapat maging asawa ni Kanor ay isáng tubo sa kaniláng nayon—sapagká't ang mga dalaga sa Tatlong Niyog ay subok na sa kasipagan, sa kalinisan, sa kapurihán at sa katapatan. Hindi niyá nais mákitang mag-uuwi si Kanor ng isáng dalagang tagá-Maynila na di marunong gumawa sa pamamahay, waláng inaatupag kundi ang mapagandá ang sarili at maingatan ang ano mang gandáng tinataglay, at pagkatapos ay makipagtalamtam pa sa ibáng lalaki kung waláng magawa at kung

no na karáring pa lamang buhat sa Maynila. Nguni't mapili ang anyaya ng tininti ng nayon, at ang mga magulang ni Didang na rin ang siyáng nag-atas sa kaniyá.

—Baká namán sumama ang loob ni Kabisang Tano—ang wika pa ng amá ni Didang.

—At ang isá pa—ang dugtong namán ng kaniyang iná—baká sabihing nagmámalaki ka, Didang. Lalong pinamulahán ng mukha si Didang nang sa hapag na inihanda ay maupo na. Doon pa namán siyá pinaluklok sa kalapit ni Kanor.

—Talagá yatang isinusubo ako—ang sabi namán ni Kanor sa kaniyang sarili, at hindi halos makatingin sa kaniyang kalapit na ang kagandaha'y hindi maáaring di pansinin. Ayaw siyáng magpahalata sa dalaga na sa mga sandaling iyon ay náububuyo na ang kaniyang kalooban sa paghanga kay Didang at náramdamán niyáng may sumisibol na damdamin sa kaniyang puso na noon lamang niyá nádaramá. Nahuhulaan na niyá sa kaniyang sarili na ang kaniyang amá ay hulog na hulog ang loob kay Didang at nahihiwatigan niyáng dito siyá ipinupulok, at náwika na lamang niyáng ang kaniyang amá palá ay mabuting pipili.

Nakaraán ang mga tatlong araw bago nagkitang muli si Ka-

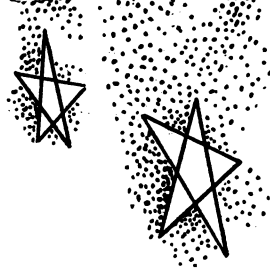
dág pa na waring idiniidin. Násaán po ba si Didang? ang habol ni Kanor, na kákabá-kabá ang dibdib sa pangangambang baká wala roon.

Tinawag ng amá si Didang sa silid. Yaon palá namáy naka-pagpalit na ng damit at nakapag-ayus-ayos na, kaya nang lumabás ay nápakagandang pagmalasin. Napatayo si Kanor sa pagpasok ni Didang. Sumikdo ang kaniyang dibdib sa pagkakámalas na muli sa kaakit-akit na anyo ng dalaga at noon pa'y natiyák niyáng siyá'y lubháng magiging malungkot sa habang panahon kung ang puso noon ay hindi niya makakamtán.

—Mabuti po namán at nákita ninyo ang aming táhanan. Sulok na sulok itong sa amin,—ang bukas ni Didang.

—Pag hinahanap po ay hindi maáaring mawala. At kahit anong layo ay tiyák na mararating. Hindi ko ba kayo naabala sa inyong gáwain?

—Abá, hindi po. Kayo nga

ang aking inaalala, marahil ay napagod pa kayo sa pagpunta rito.

—Wala pong halaga kung ako ma'y mapagod, sapagka't makita ko lamang kayo ay nawawala nang lahat iyon—at pinakatitigan si Didang.

Hindi nakaimik si Didang; namula siya nang bahagya. Tila may ibig nang sabihin, ang sa sarili ay naisip niya. Mahihirapan siya, ang wika pa rin sa sarili. Ibinaling ang kaniyang pangingin sa mga bulaklak na nasa tapat ng durungawan.

—Ang digmaan po pala ay may magaling na nagagawa—ang wika ni Kanor.

—Bakit po? Hindi po ba napakasama ng digmaan na nakama-

mang marahil ang pangyayaring hindi nakaabot sa mataas na paaralan. Nguni't ano namang halaga ng karunungan kung iyon ay hindi makapagpapabuti sa ugali? Mabuti pa ang isang mangmang na maganda ang loob kaysa isang marunong nga'y laging pabalak-yot ang gawa at iniisip.

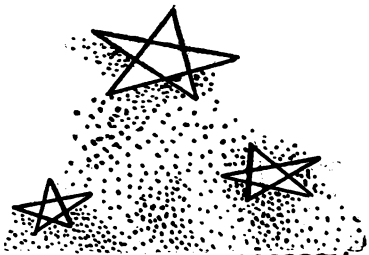
Sa kabilang dako namán ay sinusuri rin ni Didang ang katauhan ni Kanor. Ang isang kaibhan ni Kanor sa ibang binata sa nayon ay ang di pagkakimi nito —na dalá marahil ng kaniyang pakikihalubilo sa maraming tao sa siyudad. Nguni't kahit may kaya sa buhay nang higit sa maraming naninirahan sa kanilang nayon, si Kanor ay hindi mapagmalaki, hindi maramdamin, ma-

nay na nasabi ni Kanor.

Si Didang ay hindi na maka-ngiti. Siya ang wari'y namutla, samantala namang pinamumulahan ng mukha si Kanor. Hindi umiimik si Didang na ibinaling ang tingin sa labas ng durungawan. At waring hindi na muling magsasalita pa, kaya muling nangusap si Kanor.

—Nagagalit ka ba, Didang?

Matagal bago nakasagot ang

Sa Nayon

matay ng maraming tao?

—Totoo po iyon. Nguni't kung hindi dahil sa pagsiklab ng digmaan ay hindi ko sana kayo nakilala.

—Mabuti po ba iyon?—at lihim na napangiti si Didang.

—Labis-labis na pinasalamatan ko ang pangyayaring ito. Kung hindi ako nagtungo rito at hindi ko kayo nakilala, sana ay walang maaring pag-ukulan ang aking buhay, sana ay wala ngayong magiging laman ang aking mga pangarap. Didang, hindi mo kaya ikagalit kung may hilingin ako sa iyo ngayon?

—Bakit po ako magagalit? Wala namán kayong sinasabing masama.

—Didang, alisin na sana natin ang pagpupupuan. Ituring mong ako'y isa nang matagal na kakilala, kung hindi namán ikasasakit ng iyong loob.

—Kayo ang masusunod, eh, ikaw ang masusunod.

—Ayán!—at napangiti si Kanor. Pakiramdam niya'y nakalagpas na siya sa isang napakataas na balakid.

Makalipas pa ang ilang pagdalaw na ang layo'y mahuli ang niloob ni Didang, ay napagkilala ni Kanor na talagang si Didang ay isang kapuri-puring dalaga. Marunong sa táhanan, mabait, magiliw makipag-usap. Wala siyang maipipintás—matangi na la-

pitagang makipag-usap sa mata-tanda. Hindi maharot na gaya ng naririnig niyang gawi ng maraming binata sa Maynila.

Sa isang pagdalaw ni Kanor kay Didang ay ipinasiya niyang magtapát na sa dalaga. Gaya ng dati'y nagkakarap sila sa tabi ng durungawan na malayang pinapasok ng hancing nagbubuhay sa bukid.

—Marahil ay alam mo na ang sasabihin ko sa iyo ngayon, Didang—ang wikang marahan ni Kanor pagkatapos tingnan ng ilang sandali ang mga bulaklak sa halamanán sa paligid.

—Manghuhula ba ako?—ang tudyó ni Didang.

—Simula pa nang kita'y makilala sa handaan sa aming táhanan ay bumuko sa aking puso ang isang damdaming maluwat ko na ngayong kinikimkim. Matagal kong pinag-aralang kuyumin iyon sa pangambang baká mo ipagdamdám ang aking nádaramá sa lahat ng sandali. Nguni't batid mong mahirap paglabanan ang iniutos ng puso, hindi ba, Didang?

—Aywán ko. Wala pang iniutos ang aking puso—nakatawa pa ng bahagya si Didang.

—Iniibig kita!—ang banay-ba-

dalaga.

—Hindi namán,—ang kaniyang mahinang tugon.—Nguni't ikaw'y nagkakamali, sapagka't ako'y hindi nababagay sa iyo,—ang kaniyang dugtong na di makatingin sa mukha ni Kanor.

—Huwag ka sanang magsalita ng ganyán, Didang—ang tugon ni Kanor.—Kung ikaw'y hindi nababagay sa akin ay hindi mo na sana narinig sa aking mga labing kita'y iniibig at hindi mo na sana makikita halos araw-araw ang aking pagmumukha sa iyong táhanan. Ako pa nga ang nangangamba na baká maging alangan sa iyo. Sapagka't ikaw'y isang napakabuting babai, Didang, at ako namá'y isang lalaking walang maipangangako sa iyo kundi ang si kaping madulutan ka ng lahat ng makakaya, at isang pag-ibig na kailanma'y hindi maaring magmaliw habang ako'y nabubuhay.

—Nguni't kami'y dukha lamang. Hindi angkop para sa isang katulad mong nakapag-aral at nakaririwasa sa buhay.

—Huwag mo sanang papagduguin ang aking puso, Didang. Kung maari lamang ay itatakwil ko ngayon ang lahat kong napag-aralang wala namang ti-

yak na pakinabang na náidudulot sa akin kundi ang maging dayuhan sa sariling nayon at sa mga pang-araw-araw na gawain sa táhanan, upang malaman mong ikaw'y tunay kong iniibig. Oo nga't nakaririwasa ako sa buhay, nguni't magiging sagwil ba iyon sa aking pag-ibig? Hindi ka ba makikihati sa ano mang biyayang maaring matamo sa mga iyon? Kung nais mo'y mamumuhay tayo nang sarili—hindi ako hihingi ng tulong ng aking mga magulang. Mamumuhay tayo ng dukha—kung siyang makapagpapagaán sa iyong puso—ang paliwanag ni Kanor.

—Hindi iyon ang ibig kong sabihin. Ang ibig ko bang ipayo sa iyo ay humanap ka ng isang katulad ng iyong katayuan, sapagka't maaring ikahiya mo lamang ako sa harap ng iyong mga kaibigan.

—Mga kaibigan! Kung nalalaman mo lamang na sa siyudad, ang mga kaibigan ko'y naging kaibigan ko lamang dahil sa salapi. Nguni't ang mga kaibigan ko dito sa nayon ay kaiba, sila'y mga tunay na kaibigang hindi magbabago ng palagay sa akin at lalo pa akong papupurihan sapagka't ang pinaghandugán ko ng pag-ibig ay isang babaing maipagmamalaki at magiging hiyas ng aking táhanan.

—Lubhang mataas ang pagpapahalaga mo sa akin.

—Sapagka't siya lamang nararapat tanggapin mo, Didang.

Hindi napasagot ni Kanor si Didang. Pag-aaralan pa raw muna. Titimbanging mabuti ang kaniyang magiging pasiyá. At si Kanor ay umuwi na wala pa ring katiyakan, nguni't nasisiyahan sa pangyayaring sa wakas ay napalaya rin niya ang damdaming sa mula't mula pa'y bumabagabag sa kaniyang puso. Ngayon ay nasa kamay na ni Didang ang kaniyang kaligayahan. Kung masisinag lamang sa kaniyang puso ang tunay na nadarama ni Kanor, ay walang nararapat ipasiya si Didang kundi ang tanggapin, si Kanor.

Lumipas pa ang maraming mga araw. Sa malimit na pagdalaw ni Kanor kay Didang ay di pa rin niya matamu-tamo ang kasagutan ng dalaga. Wari nga bang siya'y "isinasabit sa balag ng alinlangan." Bagama't nakikita ni Kanor na walang lumiligaw na iba pa kay Didang, sa dahilang marahil ay batid na ng buong na-
(Nasa pahina 19 ang karugtong)

Kuwento Ni
ERNESTO RICAFORT

Labi . . .

(Karugtong ng nasa pahina 8)

wan. . . . Nakita niyang ang Buwan ay higit na maganda sa gitna ng ilog—ang pinilakang tilamsik nito'y binasag manding kristal sa gagalaw-galaw na tubig. At samantalang pinagmamalas niya ang Buwan sa tubig ay muli niyang naalaala ang gtanging kagandahan sa kanyang buhay—ang bahaging yaon ng dalawang matatanda sa ibayo ng dagat, ng puting paaralan, ni Ido at ng buhangin sa baybayin. Ang Buwan ito'y nununghay rin sa dalawang matatanda, ang kanyang naisip. Sa malayong Misamis. At marahil. . . marahil sila ma'y nakatitig din sa liwanag na iyon sa mga sandaling ito, at nagtatanong sa kanyang kinarononan. Ang liwanag na iyo'y tumatanglaw rin sa labi ng puting alapaap at sa buhangin ng baybay-dagat. Ngunit si. . . Ido?

Sa kanyang mata'y kumislap ang ilaw ng bagong pag-asa. Dito sa lunsod, iwan niya ang maiitim na anino ng mga guho, ngunit hindi ang mabining liwanag ng Buwan. Iyon ay dadalhin niya sa Misamis, ang karilagang iyon na nakapagpapaalala ng tanging kagandahan sa kanyang buhay. Kung gabi, titingala lamang siya at doo'y muli niyang makikita ang kaliwanagang ito. Doon sa sinapupunan ng lupang sinilangan, mapagpalang katulad ng sa isang ina, lilimutin niya ang mga alalang iniwan ng digmaan, ang mga sugat at kirot niyon, ang mga guho't kapangitan niyon. Iwan niya sa lunsod ang lahat ng labi at ang mga alaala nito.

At kung siya'y makalimot na, marahil, mula sa karurukan, ang alaala ni Ido ay mananaog at siya'y paghahanapin sa pook ng tipanan. At, marahil din, doon ay matatagpuan niya ang isang bagong kahulugan ng Buhay.

◀◀

Ang Tala . . .

(Karugtong ng nasa pahina 11)

yon ang kaniyang mga layunin, ay hindi pa rin madalum at ni Kanor ang pagkabalang ng pasiya ni Didang. Kung sa bagay ay naiisip ni Kanor na habang tumatagal ay lalong mabuti sa kaniyang layunin, sapagka't nangangahulugang pinag-aaralan pa at ang pasiya ay malamang na mabuti para sa kaniya. Kung talaga bang walang kagustu-gusto si Didang sa kaniya ay maluwa't na sanang tinugon siya ng hindi.

(TATAPUSIN)

IBONG

~~~~~ WALANG ~~~~~

PUGAD

Tulambuhay ni *Iñigo Ed. Regalado*

IV

*Takip-silim noon; pauwi si Senday,
may sunong na batya, galing sa bantilan,
siya'y nag-isa, lakad ay marahang
tila sinasadya at may hinihintay.*

*Nasisyahán wari ang ating dalaga't
habang lumalakad ay umaawit pa,
ang lahat ng bagay ay di alumana't
ang nasa gunita'y tamis ng pagsinta.*

*Hindi nga nalao't ang binatang gitiw
humihingal halos sa kanyang pagdating.
—“Ano't ngayon ka lang, saán ka nanggaling?”—
ang tanong ni Senday na may-halong lambing.*

*—“Ako'y naantala sa mga talampas”—
sagot ng binata na may-sukling sulyap,
—“kaya't ang nangyari sa aking paglakad
parang hinakabol ang takbo ng oras.”*

*Pagkawika nito'y kinuha ni Senon
ang isang balutang nasa batyang sunong
at ang sinabi pa:—“Ako ay katulong
ng mamahalin ko sa habang panahon.”*

*Lalo nang humina ang lakad ni Senday
at tila ayaw pang dumating ng bahay
katulad ay lupang sa pagiging tigang
ay halos sakmalin ang patak ng ulan.*

*Talagang ang pusong taos sa pag-ibig
hindi nabubusog sa sandaling titig;
kaya lang masyahán ang tapát na dibdib
ay kung nasa piling ang laman ng isip.*

*Ang bawa't bitiwang mga pangungusap
ng dalawang gapos ng suyuang tapat
ay parang talulot ng isang bulaklak
na may-bango kahi't sa lupa'y malaglag.*

*Sa lagay na yao'y jdaming kakilala
ang nadaraanang hindi alumana!
kahi't umeehem ang isa at isa
lingunin ma'y ayaw namán ng dalawá.*

*Nangingiti lamang sila ng palihim
kahi't anong lakas ng mga pagtikkim;
paanong di gayo'y lambing ng paggitiw
ang sumasapupo sa puso't damdamin.*

*Minsan pang binuhol ng mutyang si Senday
ang tali ng sumpá na sadyang matibay:
—“Sa ngalan ng aking inang minamahal,
ang puso ko'y iyo hanggang kamatayan.”*

(Nasa pahina 20 ang karugtong)

Barung-Barong . . .

(Karugtong ng nasa pahina 7)

wan ng kanyang bahay na sa loob ng maraming taon ay siyang mapayapang tanggulan nila sa kalikasan. Sa sandaling ito'y naramdaman niya ang hapdi ng gunita. Sapagka't kasamang tinangay ng usok sa mataas na kalawakan ang lahat ng iningatan niyang magandang alalahanin ng tahananang yaon. Ang katiyakan sa pagkabi-go ay hindi na malilinlang ng magandang pag-asa. Ganap na ang katotohanang naglaho sa gusaling yaon ang katuparan ng isang pangarap. Tunay na hindi na manunumbalik ang mga alaala roon, ang lakas ng diwang namugad at nagbinhi ng isang kaligayahan sa bawa't bahagi ng magandang tahanan nila.

Si Fidel ay tinawag ng kanyang mga anak sa loob ng barung-barong. Sa dating hapag na ang isang panig ay ginalusan ng tingga ang kanyang mga hinlog ay magkakaharap na kumakain.

—Ang tinapay at kending ito ay ipinamudmod sa mga tao —masayang sabi ni Mercedes at idinugtong —paano ngayon ang ating bahay, nasira?

—Huwag ninyong asahan ang pagbabalik ng kahapon —nasabi sa sarili ni Fidel habang siya'y kumakain. Tiningnan ang kanyang bunso at ang bulong pa —bagong diwa, bagong simulain at bagong sigla ang kailangan ngayon ng bayan. . .

—Magsimula tayo sa barung-barong na ito, —ang siyang narinig ng kanyang mga anak.

WAKAS

◀◀

SA AMING MGA KATULONG AT MAMBABASA

Buong galang na ipinagbibigay-alam namin sa lahat ng katulong na ang paglailathala sa mga akdang aming tinatanggap ay pinag-uuna-una lamang muna sa ngayon dahil sa kakulangan ng pitak. Ipinagbibigay-alam din namin na kami'y di nagsasauli ng orihinal lumabas man o hindi ang alinmang akda.

Ang susunod na bilang nitong ILANG-ILANG ay magiging pangkaraniwan palibhasa'y mapapatag na ika-10 taon ng pagkakatag ng ating Malasariling Pamahalaan. Di-pangkaraniwang mga babasahin din ang tataglayin ng bilang ra iyan at isa na'y ang “March of Death” na ikinasawi ng marami nating kapad na naitaban sa Bataan.